

Prof. dr hab. Helena Słotwińska
Kierownik Katedry Katechetyki Integralnej
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

R e c e n z j a
r o z p r a w y d o k t o r s k i e j

Pana magistra Janusza Rucińskiego, pt. „**Zainteresowania i sposób spędzania czasu wolnego a religijność uczniów wybranych szkół ponadgimnazjalnych województwa warmińsko-mazurskiego**”, Olsztyn 2019.

W najnowszych pracach naukowych na temat współczesnej młodzieży, pojawiają się twierdzenia dotyczące coraz bardziej widocznego zagubienia współczesnego, młodego pokolenia Polaków. Pluralizm obecnego świata nie napotyka już na barierę żelaznej kurtyny i staje się jednym z elementów świata, w którym żyją i dorastają młodzi ludzie. Możliwości, jakie przynosi zupełnie nowy porządek informacji, daje młodym złudną świadomość uczestnictwa niemal we wszystkim, co się dzieje na świecie. Dzięki dostępowi do Internetu można korzystać z przeróżnych informacji, poznawać oferty, z jakimi występują różne religie, ideologie, nurty i kierunki kulturowe. Bogactwo ofert współczesności staje się dla wielu młodych ludzi powodem zagubienia i szukania po omacku. Dla niektórych jest to powodem znudzenia, obojętności. Możliwość posiadania i poznawania bez ograniczeń nie rodzi ciekawości świata i poszukiwania ambitnych recept na życie. Istnieje jednak i taka młodzież, która nie godzi się na taki sposób konsumpcji, jaki upowszechniają współczesne media kolportujące model życia bez ograniczeń, bez liczenia się z tradycyjnymi wartościami, dziedzictwem kulturowym, chrześcijańskimi korzeniami życia moralnego, w wymiarze społecznym i osobistym.

Wszystko to sprawia, że trudno dziś o jednoznaczną diagnozę współczesnej polskiej młodzieży. Zmiany, którym ona podlega, są coraz trudniejsze do jednoznacznego określenia. Wiarygodne informacje na ten temat mogą dać tylko, rzetelne badania naukowe oparte na wypowiedziach samej młodzieży. Stąd też z uznaniem należy przyjąć, podjęcie niniejszego zagadnienia i ukazanie go w pracy doktorskiej pt. „Zainteresowania i sposób spędzania czasu

wolnego a religijność uczniów wybranych szkół ponadgimnazjalnych województwa warmińsko-mazurskiego”, przez Pana magistra Janusza Rucińskiego. Rozprawa została zrealizowana pod kierunkiem Ks. dr. hab. Mirosława Pawliszyna, prof. UWM, w Katedrze Nauk o Rodzinie.

1. Opis rozprawy doktorskiej

Rozprawa doktorska Pana magistra Janusza Rucińskiego na temat zainteresowań i sposobów spędzania czasu wolnego a religijnością uczniów wybranych szkół ponadgimnazjalnych województwa warmińsko-mazurskiego, liczy 241 stron. Składa się ona z karty tytułowej, spisu treści, wykazu skrótów, wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz aneksów. Karta tytułowa, spis treści i zakończenie są również przetłumaczone na język angielski.

We *Wstępie*, Pan Ruciński zauważa że „Zapoznanie się z nowo powstającymi trendami dotyczącymi zainteresowań i sposobów wykorzystania czasu wolnego przez młodzież, umożliwiłoby wykorzystanie ich w katechizacji i działaniach duszpasterskich. Stanowiłyby one wówczas podstawę do ożywienia życia religijnego w tej grupie wiekowej, a także wczesne wykrywanie i eliminację szkodliwych czynników”(s.12).

To właśnie troska o życie religijne młodzieży stała u początków decyzji podjęcia odpowiednich badań naukowych w tym zakresie, ponieważ do tej pory nie powstała żadna publikacja ukazująca ten temat z takiej perspektywy. Ponadto Autor wskazał we wstępie także: trzy problemy badawcze, cel podjętych badań, wymienił główne źródła, metody badawcze, techniki i narzędzia oraz opis treści poszczególnych rozdziałów.

Problem podjęty w swojej pracy, Doktorant rozwiązuje w czterech rozdziałach. Rozpoczyna, w *rozdziale pierwszym* przybliżeniem teoretycznych założeń podjętych badań. Przedstawia w nim ogólną charakterystykę współczesnej młodzieży oraz uwarunkowania jej rozwoju. Opisuje również kwestie aktywności młodzieży w czasie wolnym, charakteryzuje także zjawisko religijności młodzieży oraz związanych z nią kryzysów a także środowiska odpowiedzialne za wychowanie i formację religijną młodzieży. *Rozdział drugi* poświęca omówieniu metodologii badań własnych (podmiot i cel badań; problemy i hipotezy badawcze; narzędzia badawcze; środowisko i organizacja badań). Wynikami z analizy materiału dostarczonego z badań własnych wypełniony został *rozdział trzeci*. A w *rozdziale czwartym* znalazły się wnioski i postulaty pastoralne.

W *Zakończeniu*, Autor przypomina, co go skłoniło do podjęcia napisania swojej dysertacji, zapoznaje z zawartością materiału zawartego w pierwszym rozdziale, podaje wyniki

(niektóre ujęte w procentach) osiągnięte z badań, wysuwa pewne sugestie i postulaty dotyczące wpływu zainteresowań na rozwój religijności oraz proponuje podejmowanie dalszych badań o podobnej tematyce.

2. Wartość naukowa recenzowanej pracy doktorskiej Pana mgra Janusza Rucińskiego

2.1. Ocena formalna rozprawy

Oceniając zaprezentowaną rozprawę doktorską od strony formalnej, należy na wstępie zauważyć, że temat został poprawnie i jednoznacznie sformułowany.

Na temat religijności katechizowanej młodzieży, powstało wiele prac doktorskich, jednak zestawienie jej z zainteresowaniami i sposobem spędzania czasu wolnego jest pomysłem bardzo oryginalnym.

Dla osiągnięcia wyznaczonego celu badań, pomocny okazał się sporządzony przez Autora kwestionariusz ankiety. Zamieszczenie w nim trzynastu merytorycznych pytań pozwoliło, uzyskać wystarczający materiał dla rozwiązania zasadniczego problemu badawczego. Ubogaceniem jednak tego materiału byłyby cytowane autentyczne odpowiedzi uczniów, a byłoby to możliwe gdyby w kwestionariuszu ankiety znalazły się pytania otwarte dające swobodę i dowolność wypowiedzi. Kategoria „Inne” w pytaniach skategoryzowanych w naturalny sposób nie zachęca a nawet ogranicza potrzebę szczerzej odpowiedzi, skoro można gotową zaznaczyć krzyżykiem.

Wykorzystane metody badawcze, okazały się skuteczne, a ilość respondentów pochodząca z dziewięciu szkół ponadgimnazjalnych wystarczająca. Z pewnością korzystniejsze dla wyników badań byłyby zmienne o zbliżonej ilości tj. podobna liczba kobiet i mężczyzn oraz zbliżona liczba uczniów z liceum, technikum i szkoły zawodowej.

Należy dodać, że źródła dla przeprowadzonych badań naukowych zostały należycie dobrane oraz właściwie wykorzystane. Prawidłowo również podzielone zostały one w bibliografii: I. Źródła: Pismo święte Starego i Nowego Testamentu, 1) Dokumenty Kościoła, 2) Inne (dane uzyskane przy pomocy kwestionariusza ankiety); II. Literatura: 1) przedmiotu; 2) pomocnicza. Bibliografia z pewnością zyskałaby na przejrzystości gdyby wyodrębnione zostały takie kategorie jak: nauczanie soborowe, nauczanie papieża, nauczanie synodalne, pozycje leksykograficzne (encyklopedie, leksykony, słowniki) oraz strony internetowe.

W strukturze omawianej pracy, której główny trzon stanowi cztery rozdziały, jest widoczna przejrzystość i daje się zauważyć logiczne myślenie Autora. Treść poszczególnych

paragrafów każdego z czterech rozdziałów, zasadniczo, z drobnymi wyjątkami wyczerpuje problemy ujęte w tematach poszczególnych rozdziałów.

Konstrukcja *Wstępu* jest poprawna, znajdują się w nim bowiem prawie wszystkie elementy, które być powinny w pracach stojący na tym poziomie naukowym. Doktorant wykazał oryginalność podjętego opracowania, sformułował trzy problemy badawcze bezpośrednio związane z tematem dysertacji. Podał także cel swojej pracy, wymienił niektóre źródła oraz ważnych dla powstania rozprawy autorów, zajmujących się tą problematyką. Skrupulatnie wymienił metody badawcze, na stronie 13: „Przeprowadzenie diagnozy tak postawionego problemu badawczego wymagało zastosowania metody sondażu diagnostycznego, którego techniką w tym wypadku stała się ankieta, natomiast narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety”; strona 14: „Posłużono się w niej metodą analizy, syntezy, studium literatury, metodą sondażu diagnostycznego...”; i po raz trzeci strona 15: „W celu wykonania badań empirycznych posłużono się metodą sondażu diagnostycznego”. Więcej na ten temat w rozdziale drugim, paragraf trzeci: „Metody, techniki i narzędzia badawcze” s. 89-93.

Autor omówił również strukturę pracy, treść poszczególnych rozdziałów, wskazał przydatność niniejszego studium, oraz jego inspirującą rolę w dalszych badaniach z tej dziedziny.

W *Zakończeniu* rozprawy doktorskiej, Pan Ruciński przypomina co go skłoniło do podjęcia badań dotyczących korelacji między zainteresowaniami, spędzaniem wolnego czasu a religijnością katechizowanej młodzieży. Doktorant zapoznał także, z treścią pierwszego rozdziału, ukazał wyniki przeprowadzonych badań naukowych oraz wynikające z nich wnioski i postulaty. Ponadto wyraził nadzieję, że niniejsza praca doktorska okaże się przydatna dla duszpasterzy, katechetów, wychowawców oraz osób odpowiedzialnych za formację religijną młodzieży.

Należy dodać, że Doktorant w całej swojej dysertacji, wykazał się dobrą budową zdań oraz poprawnym wnioskowaniem. Ta sama poprawność obejmuje język recenzowanej rozprawy. Sporządzone wykresy i tabele oraz strona estetyczna na dobrym poziomie.

2.2. Ocena merytoryczna rozprawy

Problem podjęty przez Pana magistra Janusza Rucińskiego, w dysertacji pt. „Zainteresowania i sposób spędzania czasu wolnego a religijność uczniów wybranych szkół ponadgimnazjalnych województwa warmińsko-mazurskiego”, został zamknięty w trzech pytaniach badawczych dotyczących: 1) jaka jest częstotliwość praktyk religijnych wśród

młodzieży wybranych szkół ponadgimnazjalnych województwa warmińsko – mazurskiego? 2) jakie są zainteresowania i sposoby spędzania czasu wolnego adolescentów wybranych szkół ponadgimnazjalnych województwa warmińsko-mazurskiego? 3) jak uczniowie wybranych szkół ponadgimnazjalnych województwa warmińsko-mazurskiego postrzegają wpływ zainteresowań na własną religijność? Niniejsze pytania pozwoliły na postawienie 18-stu hipotez badawczych.

Ich weryfikacja była możliwa dzięki prawidłowo dobranym metodom, technikom i narzędziom badawczym o czym była mowa powyżej. Przeprowadzone przez Doktoranta badania pilotażowe potwierdziły poprawność kwestionariusza ankiety a tym samym umożliwiły włączenie badań pilotażowych do badań zasadniczych.

Przyjęty schemat realizacji wyznaczonego zadania dla tej dysertacji był prawidłowy: najpierw teoretyczne założenia badań (rozdział I), zapoznanie z metodologią badań (rozdział II), analiza uzyskanych wyników z badań (rozdział III), wnioski i postulaty pastoralne (rozdział IV).

Analizując rozdział pierwszy, którego treść stanowi teoretyczny fundament dla przeprowadzonych badań, zabrakło paragrafu dotyczącego zainteresowań młodzieży a jest to przecież pierwsze pojęcie rozpoczynające temat rozprawy. Natomiast paragraf piąty w tym rozdziale brzmi: „Odpowiedzialność za wychowanie i formację religijną młodzieży”, użycie formy bezokolicznika sprawia, że tak do końca nie wiadomo o co, czy o kogo chodzi. Tytuł ten z pewnością lepiej brzmi następująco: „Środowiska wychowawcze odpowiedzialne za formację religijną młodzieży”. Uzasadnienie dla takiego brzmienia można znaleźć na stronie 74 gdzie Autor stwierdza: „Współczesną młodzież wychowuje rodzina, szkoła, grupa rówieśnicza i wspólnota religijna”.

„Przedmiot i cel badań” to, treść bardzo krótkiego bo niespełna dwustronicowego, paragrafu pierwszego w drugim rozdziale, który niemal idealnie pasuje do wstępu rozprawy. Takie informacje jak: temat dysertacji, przedmiot i cel pracy powinny znaleźć się we wstępie. Dlatego wcześniej zostało powiedziane, że we Wstępie znajdują się „prawie wszystkie elementy” sugerując tym samym, że czegoś brakuje. Opisywany paragraf mimo, że krótki jest bardzo chaotycznego. Można odnieść wrażenie, że Autor utożsamia, a tym samym nie potrafi odróżnić celu pracy od celu badań empirycznych, które przeprowadził. Absolutnie nie uzasadniony jest ostatni akapit w tym paragrafie dotyczący czasu wolnego: „Należy zaznaczyć, że wśród sposobów wykorzystania czasu wolnego....” s.83. Temu zagadnieniu poświęcony jest trzeci paragraf pierwszego rozdziału oraz trzeci paragraf trzeciego rozdziału.

Analiza wyników z przeprowadzonych badań zawarta w rozdziale trzecim zatytułowanym „Analiza badań własnych” pozwoliła uzyskać informacje na temat: 1) zainteresowań i sposobów spędzania czasu wolnego przez respondentów, 2) religijności badanej młodzieży, oraz 3) związku między: sposobami spędzania czasu wolnego przez respondentów a religijnością. Struktura tego ostatniego paragrafu jest nie precyzyjna: punkt 4. „Religijność a sposoby spędzania czasu wolnego” czyli brzmi tak samo jak tytuł paragrafu w odwrotnej kolejności, ponadto w paragrafie tym aż trzy punkty: 1, 2, i 5 dotyczą zainteresowań, o których w tytule paragrafu nie ma wzmianki.

Natomiast ilościowy, procentowy i graficzny sposób prezentacji wyników badań zamieszczony w trzecim rozdziale zasługuje na uznanie i docenienie ogromnego wkładu pracy i dokładność w obliczeniach. Pewne zastrzeżenie może budzić brak uzasadnienia dla tworzenia „Indeksu praktyk religijnych”, o to czy ktoś jest „regularnie praktykujący”, „nieregularnie praktykujący” czy „raczej niepraktykujący” wystarczyło w ankiecie zadać to pytanie i poprosić o zakreszenie odpowiedzi. Stopień wiarygodności odpowiedzi byłby na tym samym poziomie.

W ostatnim rozdziale „Weryfikacja hipotez i wnioski”, Pan magister Janusz Ruciński dokonał najpierw *weryfikacji hipotez* (4.1.). Na 18 hipotez, 9 zostało zweryfikowanych pozytywnie i 9 negatywnie. O wiarygodności badań naukowych świadczy precyzja na wszystkich etapach ich prowadzenia i opisywania. Dlatego też należy unikać określeń, które choćby w najmniejszym stopniu mogą budzić czyjąś wątpliwość. Przykładem może być – hipoteza 4.- „Większość adolescentów modli się rzadko”, „Badania dowiodły, iż ¼ ankietowanych wybrała odpowiedź - okazjonalnie” s. 176, „modlitwa, która wśród tego grona ankietowanych, występuje od czasu do czasu” s. 184. Radko, okazjonalnie, od czasu do czasu, są to pojęcia o takim stopniu wieloznaczności w interpretacji, że dla każdego mogą znaczyć coś innego. Prowadząc badania ilościowe warto posłużyć się konkretnymi liczbami w przedziałach od – do. Paragraf (4.2) zatytułowany *Wnioski* powinien brzmieć *Wnioski i postulaty*, ponieważ jest w nim bardzo dużo postulatów a bardzo mało wniosków. Można odnieść wrażenie, że Autor po zweryfikowaniu hipotez uznał, że właściwie na temat badań nie ma już nic do powiedzenia. Wnioski, jak sama nazwa wskazuje służą wyciągnięciu z badań najbardziej interesujących informacji, tych zaskakujących, nieprzewidywalnych, skrajnych zarówno w sensie pozytywnym jak i negatywnym. Tego we wnioskach ewidentnie brakuje. Konsekwencją tego jest brak ciekawych postulatów w odniesieniu do przeprowadzonych badań. Zaprezentowanych propozycji dotyczących młodzieży, jest naprawdę dużo, ale pochodzą z literatury, nauczania Papieża, dokumentów Kościoła, stron internetowych. W połowie paragrafu na str. 191 pojawia

się podsumowanie „Podsumowując należy stwierdzić, że...” i jest to tekst z dokumentu Synodu Biskupów.

W Zakończeniu Autor w pierwszym akapicie pisze co skłoniło go do podjęcia badań, ale nie ma żadnych informacji na temat celu pracy i czy został on osiągnięty. Jest jednak On przekonany, że badania te mogą stanowić podstawę dla dalszych refleksji naukowych (s. 204).

Biorąc pod uwagę całość recenzowanej dysertacji, należy stwierdzić, że praca ta jest dziełem naukowym i posiada odpowiednią wartość merytoryczną. Należy pozycję tę zaliczyć do opracowań interesujących dla „rodziców, duszpasterzy, katechetów oraz animatorów grup i wspólnot, bowiem właściwie wykorzystane zainteresowania mogą okazać się doskonałym narzędziem formacji religijnej młodego człowieka” s. 203.

Ważnym osiągnięciem merytorycznym niniejszej dysertacji, wnoszącym pewien wkład do badań naukowych jest korelacja między zainteresowaniami i czasem wolnym a religijnością katechizowanej młodzieży w szkołach ponadgimnazjalnych województwa warmińsko - mazurskiego. Doktorant nie tylko zaprezentował odpowiedni materiał naukowy z tego obszaru, ale materiał ten usystematyzował według dobrze dobranego klucza.

Należy podkreślić, że w całej pracy, Pan Janusz Ruciński wykazał się szeroką wiedzą teologiczną, znajomością nauczania Kościoła Powszechnego i Kościoła w Polsce oraz wyczerpującą znajomością głównego problemu swojej rozprawy. Poprawne myślenie pastoralne, zdolność syntetycznego przedstawiania problemów i krytyczna ocena dokonana przez Autora tej dysertacji, sprawiają, że należy ją zaliczyć do wartościowych pozycji pastoralnych.

3. Niedociągnięcia i problemy dyskusyjne

Rozprawa doktorska Pana magistra Janusza Rucińskiego, przygotowana na Uniwersytecie Warmińsko – Mazurskim w Olsztynie, w katedrze Nauk o Rodzinie, jest dziełem wartościowym i zostaje pozytywnie oceniona. Jednak jako dzieło ludzkie, domaga się usunięcia pewnych niedociągnięć oraz przedyskutowania innych. I tak:

- istnieje powszechnie przyjęta zasada, że Wstęp jest zapowiedzią tego co będzie w pracy a więc czasem najbardziej stosownym jest czas przyszły, względnie teraźniejszy należy jednak unikać czasu przeszłego dokonanego np. „wykorzystane zostały” „umożliwiła”, „była przydatna”, „możliwe było” s.14; „niniejsza praca z pewnością nie stanowi pełnej analizy” s.16.

- powyżej w ocenie formalnej Wstępu, wykazana została trzykrotna powtórka tekstu na temat metody a w szczególności sondażu diagnostycznego i zapowiedź, że „Więcej na ten temat w rozdziale drugim, paragraf trzeci: *Metody, techniki i narzędzia badawcze* s. 89-93”. Okazało się jednak, że tam gdzie powinno być nie ma ani słowa na temat sondażu diagnostycznego.
- powołując się na dokumenty Kościoła należy zawsze korzystać i cytować z oryginałów i na nie się powoływać a nigdy z tzw. „drugiej ręki” np. „Potwierdza to *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, które wskazuje, że rodzice są pierwszymi wychowawcami dziecka w wierze a zarazem domowym Kościołem” s. 12. Przypis: J. Szpet. *Formacja katechetów w Polsce. „Katecheta”* (2010); wspomnianego *Dyrektorium* nie ma także w bibliografii – można by stwierdzić, że Autor w tym przypadku jest ze wszech miar konsekwentny, nie cytuje z oryginału, to nie daje do bibliografii.
- wstęp do rozdziału I liczy dwie i pół strony jest dłuższy od wspomnianego pierwszego paragrafu w drugim rozdziale a mimo to trudno w nim doszukać się zapowiedzi co będzie treścią rozdziału.
- Autor na str. 93 opisując ankietę, wymienia trzy rodzaje pytań, które ją tworzą, po czym daje przypis skąd taką wiedzę zaczerpnął. Na tym poziomie kształcenia jest to wiedza tak powszechna, że nie ma potrzeby odnoszenia się do literatury, tym bardziej, że dotyczy konkretnej ankiety stworzonej przez Pana Rucińskiego. Ponadto jedynym pytaniem otwartym jest 11 „Czy z zaznaczonych przez Ciebie w pytaniu nr 9 zainteresowań, przydają się w akcjach organizowanych przez wspólnotę do której należysz? (uzasadnij). Ma ono sens pod warunkiem, że ktoś należy do wspólnoty. Z badań wynikało, że mniej niż ¼ respondentów należy do wspólnot i grup parafialnych. A zatem czy uzasadnione było stawianie takiego pytania w ankiecie? Trudno uwierzyć, że jego przydatność potwierdziły badania pilotażowe.
- nierówne odstępy pomiędzy akapitami, często zbyt duże, które wizualnie psują estetyczny wymiar pracy i tworzą wrażenie sztucznego dorabiania stron, co jest niepotrzebne,
- w przypisach zdarzają się powtórzenia tych samych zapisów a można użyć skrótów dz. cyt. lub tamże np. s.48 – W.J. Cynarski. *Czas wolny, turystyka...*; s. 47, s. 82 - K. Przeclawski. *Czas wolny dzieci ...*; s. 62, s. 69 – J. Mariański; s. 67, s. 69 – K. Święs, itd.
- w tekście na str. 67 Autor powołuje się na Pierra Babina a w przypisie podaje: J. Bagrowicz, *Edukacja religijna...* Należy podać oryginalne dzieło ewentualnie – cytata za J. Bagrowicz,
- brak otwarcia cudzysłowu w drugim akapicie s. 62,
- błędy w zapisie: jest – uporządkowanie, powinno być – uporządkowania (np. s. 47); jest – d kina, powinno być – do kina (s. 89).

4. Wniosek końcowy

Dokładna analiza recenzowanej dysertacji, upoważnia do stwierdzenia, że rozprawa ta powstała dzięki sumiennej pracy jej Autora i spełnia wszystkie wymogi, jakie stawia się pracom doktorskim. Dysertacja ta wychodzi naprzeciw bardzo poważnemu i ciągle aktualnemu problemowi, jakim jest właściwy rozwój religijności młodzieży.

Doktorant rozpatrując główny problem swojej pracy, wykazał się w dostatecznym stopniu umiejętnością naukowego podejścia do zasadniczych zagadnień z dziedziny teologii, a także rzetelnością w ich rozwiązywaniu, przy wykorzystaniu właściwych źródeł oraz stosując odpowiednie metody badawcze. Dlatego stawiam wniosek o dopuszczenie Pana magistra Janusza Rucińskiego, do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

Lublin, 12.01.2020 r.

.....*Helena Stotwińska*.....